

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΣΤΗΝ ΠΡΩΗΝ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ

1. Εισαγωγή

Για την πλήρη ανάπτυξη ενός θέματος σαν κι αυτό που προτίθεται να αναπτύξω στο κείμενο αυτό προϋποτίθεται μια εκτεταμένη και λεπτομερής έρευνα, η οποία δεν πραγματοποιήθηκε βέβαια την εποχή που έπρεπε να πραγματοποιηθεί. Εκείνο που γνωρίζουμε από διάφορες ιστορικές αλλά και γλωσσολογικές έρευνες είναι ότι Έλληνες ζούσαν στην πρώην Σοβιετική Ένωση σε τρεις περιοχές, στην Ουκρανία, στον Καύκασο και στην Κριμαία. Στην εργασία αυτή θα προσπαθήσω να σας δώσω μερικά ιστορικά στοιχεία που αφορούν την εγκατάσταση και τη διαμονή των Ελλήνων στην πρώην Σοβιετική Ένωση και στη συνέχεια να σας παρουσιάσω ορισμένα βασικά γλωσσικά χαρακτηριστικά των γλωσσικών μορφών της ελληνικής που χρησιμοποιούσαν οι ελληνικής καταγωγής κάτοικοι αυτών των περιοχών. Τα περισσότερα από αυτά τα στοιχεία προέρχονται από Σοβιετικούς (Beleckij 1969a, Beleckij 1969b, Černišova 1956, Černišova 1958a, Černišova 1958b, Černišova 1964, Sokolon 1930, Sokolon 1932) και Έλληνες γλωσσολόγους (Žuravlioņa 1982, Παππού-Ζουραβλιόβα 1995^a, Παππού-Ζουραβλιόβα 1995b, Παππού-Ζουραβλιόβα 1998, Παππού-Ζουραβλιόβα 2001, Συμεωνίδης-Τομπαΐδης 1999, Χατζηδάκη 1999). Η εργασία θα κλείσει με την παρουσίαση χαρακτηριστικών κειμένων από αυτές τις γλωσσικές μορφές.

Σύμφωνα με την κατάταξη που κάνει η Παππού-Ζουραβλιόβα (2001) με καθαρά γλωσσολογικά κριτήρια οι Έλληνες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης διαιρούνται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: τους ελληνόφωνους και τους τουρκόφωνους. Οι πρώτοι είναι αυτοί που μιλούν την ποντιακή διάλεκτο και την ελληνική διάλεκτο της Μαριούπολης. Οι δεύτεροι την τουρκική γλώσσα και μια ταταρική διάλεκτο της Κριμαίας. Παραθέτει μάλιστα το παρακάτω σχεδιάγραμμα:

Έλληνες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης			
Ελληνόφωνοι (Έλληνες-Ρωμαίοι)		Τουρανόφωνοι (Έλληνες-Ουρούμοι)	
Πόντιοι	Ρωμαίοι	Τουρκόφωνοι	Ταταρόφωνοι
Ποντιακή διάλεκτος	Ρωμαϊκή διάλεκτος	Τουρκική διάλεκτος	Κριμαιοταταρική διάλεκτος

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα πάλι με τις έρευνες της Παππού-Ζουραβλιόβα (2001), οι διάλεκτοι που μιλιούνται σήμερα από τους Έλληνες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης είναι οι εξής:

- α) η ποντιακή διάλεκτος που μιλιέται σε περιοχές της Γεωργίας, της Αρμενίας, του Βόρειου Καύκασου, της Κριμαίας και της Αζοφικής,
- β) η ελληνική διάλεκτος της Μαριούπολης που μιλιέται στη Μαριούπολη και σε περιοχές της Αζοφικής, στη ΝΑ Ουκρανία, στην Κριμαία και στη Γιάλτα.
- γ) διάλεκτος της τουρκικής που μιλιέται σε περιοχές της Γεωργίας, της Κριμαίας και της Ρωσίας και
- δ) η κριμαιοταταρική διάλεκτος που μιλιέται σε περιοχές της ΝΑ Ουκρανίας.

Από αυτές τις τέσσερις διαλέκτους θα παρουσιαστούν εδώ η διάλεκτος της Μαριούπολης και η ποντιακή, γιατί πρόκειται για ελληνικές διαλέκτους με χαρακτηριστικά που μοιάζουν με τα χαρακτηριστικά της νέας ελληνικής.

2. Οι ελληνικές διάλεκτοι

2.1. Η ελληνική διάλεκτος της Μαριούπολης

2.1.1. Ιστορικά στοιχεία

Μπορούμε να υποθέσουμε ότι η παρουσία του ελληνικού στοιχείου στην περιοχή της Μαριούπολης αρχίζει από τον 6^ο π.Χ. αιώνα, εποχή κατά την οποία εγκαθίστανται Έλληνες άποικοι.. Ο πληθυσμός αυτός ενισχύονταν κατά καιρούς με τον ερχομό ελληνόφωνων πληθυσμών είτε από την περιοχή της κυρίως Ελλάδος είτε από τον Πόντο. Η κατάκτηση της Κριμαίας από τους Τατάρους (1253) και η επέκταση της οθωμανικής κυριαρχίας στη Νότια Κριμαία (1475) είναι πολύ πιθανόν να επηρέασαν την ελληνική γλώσσα της περιοχής. Γνωρίζουμε από την ιστορία ότι το 1779-1780 χτίστηκαν στην περιοχή 24 χωριά από Έλληνες εποίκους από την Κριμαία, στους οποίους προσέφερε η μεγάλη Αικατερίνη γη και προστασία και πολλά προνόμια. Έτσι στη Μαριούπολη ιδρύθηκε ελληνική νομαρχία και δικαστήριο. Από το 1810 έως το 1859 η περιοχή γύρω από τη Μαριούπολη αποτελούσε την ελληνική διοικητική περιοχή. Το καθεστώς αυτό διατηρήθηκε μέχρι το 1870. Από τότε άρχισαν να εγκαθίστανται άλλες εθνότητες στην περιοχή. Μέχρι το 1937 γίνονταν στα σχολεία μαθήματα ελληνικής γλώσσας και κυκλοφορούσαν ελληνικές εφημερίδες και περιοδικά. Η πολιτική του Στάλιν όμως απαγόρευσε τη χρήση και διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας, με αποτέλεσμα να υπάρξει μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και μέχρι τη δεκαετία του 1990 μία μείωση της ελληνοφωνίας στην περιοχή. Μετά το 1990 άρχισε μια μεγαλύτερη σχέση των ελληνικής καταγωγής κατοίκων με την Ελλάδα. Άρχισε πάλι η διδασκαλία της ελληνικής και η ίδρυση ελληνόφωνων συλλόγων. Σήμερα στην περιοχή υπολογίζεται ότι ζουν περί τα 100.000 άτομα ελληνικής καταγωγής. Οι κάτοικοι είναι οργανωμένοι σε συλλόγους, τη δράση των οποίων συντονίζει η Ομοσπονδία Ελληνικών Κοινοτήτων της Ουκρανίας. Τα ελληνόφωνα χωριά γύρω από τη Μαριούπολη, στα οποία κατοικούν άτομα ελληνικής καταγωγής, είναι τα εξής (με τα σημερινά τους ονόματα): Αναντόλ, Ραζντόλνογιε, Βαλναβάχα, Βυζάντια, Γιάλτα, Αικατερίνοβκα, Μακεντόνοβκα, Κουϊμπίσεβο, Ουρζούφ, Βελίκαγια Νοβοσιόλσκι, Μαξιμοβκα, Κράσναγια Πολιάννα, Σαρτανά, Στίλα, Τρούζενκα, Κρεμενιόβκα, Ζαμόζνογιε, Κωνσταντινόπολ.

Από τις έρευνες που έκαναν Έλληνες ερευνητές κατά τη δεκαετία του 1990 (Συμεωνίδης-Τομπαΐδης 1999, Χατζηδάκη 1999) διαπιστώνεται ότι η διάλεκτος βρίσκεται σε διαδικασία υποχώρησης. Η διάλεκτος δε χρησιμοποιείται ως γλώσσα καθημερινής επικοινωνίας. Οι περισσότεροι γνωρίζουν κάποιες λέξεις από τη διάλεκτο, τις οποίες προσπαθούν να τις θυμηθούν, όταν ο ερευνητής τους ρωτάει. Συχνά τις λένε και με διαφορετική μορφή τη μία φορά και διαφορετική την άλλη. Οι χρήστες της διαλέκτου της Μαριούπολης χρησιμοποιούν στην καθημερινή τους επικοινωνία την ουκρανική και τη ρωσική. Η εκμάθηση της νέας ελληνικής από ένα αριθμό νέων ατόμων τα τελευταία χρόνια φαίνεται να δημιουργεί περισσότερα προβλήματα στη διατήρηση της διαλέκτου, αφού το σύστημά της νέας ελληνικής παρουσιάζει αρκετές διαφορές από το σύστημα της νέας ελληνικής. Σήμερα λοιπόν μπορούμε να μιλάμε για διάδοση της νέας ελληνικής στην περιοχή της Μαριούπολης. Και αυτό γίνεται επίσημα. Οι προσπάθειες του ελληνικού κράτους και των τοπικών φορέων του ελληνισμού συνέτειναν στην εισαγωγή της διδασκαλίας της νέας ελληνικής στα σχολεία της περιοχής ως δεύτερης ξένης γλώσσας παράλληλα με τη διδασκαλία της αγγλικής. Η ουκρανική κυβέρνηση, για λόγους πολιτικούς και οικονομικούς, υποστηρίζει τη διδασκαλία της νέας ελληνικής γλώσσας τόσο στην υποχρεωτική εκπαίδευση όσο και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Τα νέα ελληνικά είναι υποχρεωτικό μάθημα για όλους τους φοιτητές ανεξάρτητα από τον κλάδο που

ακολουθούν. Υπάρχει μάλιστα Τμήμα στο Ινστιτούτο Ανθρωπιστικών Σπουδών της Μαριούπολης που παρέχει πτυχίο ελληνικής γλώσσας και φιλολογίας και προετοιμάζει δασκάλους της νέας ελληνικής.

Εκείνο που φαίνεται σήμερα είναι ότι στο μέλλον η ελληνική διάλεκτος της Μαριούπολης θα υποχωρήσει εντελώς και θα χρησιμοποιείται η νέα ελληνική στην περιοχή της Μαριούπολης από έναν αριθμό ατόμων τα οποία θα την έχουν μάθει στο σχολείο.

2.1.2. Χαρακτηριστικά της διαλέκτου

A. ΦΩΝΗΤΙΚΗ

Φωνήεντα

α) *Κώφωση*, που αποτελεί και χαρακτηριστικό των βορείων ιδιωμάτων. Η κώφωση (η μετατροπή δηλαδή των άτονων [e] και [o] σε [i] και [u] αντίστοιχα παρατηρείται σε όλα τα ιδιώματα της περιοχής, όχι εντελώς συστηματικά. Η κώφωση συντελείται σε όλες τις θέσεις, είτε πριν είτε μετά την τονιζόμενη συλλαβή, π.χ. *πιδία (παιία)*, *Διφτέρα (Δευτέρα)*, *ιφτά (εφτά)*, *πότι (πότε)*, *ήφιραν (έφεραν)*, *γύριβαν (γύρευαν)*, *χουρεύουν (χορεύουν)*, *τρία φουρές (φορές)*, *δουλεύου (δουλεύω)*.

Εξαιρέσεις: *ζω (ζω)*, *πίσω (πίσω)*, *έκαμεν (έκαμε)*, *τρώγνε (τρώγνε)*.

β) *Αποβολή*, που αποτελεί χαρακτηριστικό των βορείων ιδιωμάτων της ελληνικής γλώσσας. Η αποβολή των άτονων [i] και [u] παρατηρείται σε όλα σχεδόν τα ιδιώματα, όχι όμως εντελώς συστηματικά, π.χ. *σταρ (σιτάρι)*, *μαξλάρ (μαξιλάρι)*, *πέμαν (απόμειναν)*, *κόκκνα (κόκκινα)*, *ήμνα (ήμωνα)*.

γ) *Διφθογγισμός*. Κάποιες φωνηεντικές ακολουθίες ([ia], [io]) προφέρονται ως δίφθογοι, φαινόμενο που συμβαίνει και στα ποντιακά, π.χ. *χρόνQ (χρόνια)*, *απίδQ (απίδια)*, *χζνQ (χιόνια)*.

δ) *Ανάπτυξη ουρανικού γ* ανάμεσα σε φωνηεντικές ακολουθίες για αποφυγή της χασμωδίας, όπως συμβαίνει και σε ορισμένα βορειοελλαδικά ιδιώματα, π.χ. *αγκαλίγια (αγκαλιά)*, *δουλείγια (δουλειά)*, *κρύγιους (κρύος)*, *κρέγιας (κρέας)*, *παλαίγια (παλιά)*.

ε) *διάφορες τροπές φωνηέντων*

ο→α, π.χ. *αρφανοί (ορφανοί)*, ο→u, π.χ. *αγαπού (αγαπώ)*, e→a, π.χ. *απάνου (απάνω)*, e→u, π.χ. *σήμουρ (σήμερα)*, i→a, π.χ. *αστέρα (ύστερα)*.

Σύμφωνα

α) Υπάρχει η σειρά των παχίων συριστικών συμφώνων (Σ, Ζ, tΣ, tΖ), π.χ. *κουΣιφτά (εικοσιεφτά)*, *πλούΣ (πλούσιοι)*, *εΣ (έχει)*.

β) *Τσιτακισμός*. Συμβαίνει σποραδικά στο σύνδεσμο **και** και στο αρνητικό **κι.**, π.χ. *τΣαι δουλεία (και δουλειά)*, *τΣ καμ (δεν κάνει)*.

B. ΦΩΝΟΛΟΓΙΑ

Η διάλεκτος της Μαριούπολης παρουσιάζει πέντε φωνήεντα, όπως και η νέα ελληνική, τα εξής: /a/, /e/, /i/, /o/, /u/. Παρουσιάζει επίσης 20 συμφωνικά φωνήματα που αντιστοιχούν με τα συμφωνικά φωνήματα της νέας ελληνικής. Τα ουρανικά σύμφωνα και τα παχιά συριστικά θεωρούνται από τους μελετητές της διαλέκτου πραγματώσεις φωνημάτων (αλλόφωνα) λόγω περιβάλλοντος.

Τα φωνήματα της διαλέκτου και οι χαρακτηρισμοί τους φαίνονται στους παρακάτω πίνακες.

I. ΦΩΝΗΕΝΤΑ

πρόσθια	μεσαία	οπίσθια	
i		u	Ψηλά-κλειστά
e		o	Μέσα-ανοιχτά-ημίκλειστα
	a		Χαμηλά-πολύ ανοιχτά-ανοιχτά
Μη στρογγυλά		Στρογγυλά	

II. ΣΥΜΦΩΝΑ

Τόπος		διχειλικ ά	χειλοδον τικά	μεσοδοντ ικά	γλωσσοδο ντικά	συρισ τικά	υπερω ικά
κλειστά	άηχα	p			t	ts	κ
	ηχηρά	β			d	dz	g
τριβόμεν α	άηχα		f	θ		s	ξ
	ηχηρά		v	Δ		ζ	γ
ρινικά		μ			v		
πλευρικά					λ		
παλλόμενο					ρ		

Γ. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ

Η διάλεκτος διαθέτει όλα τα μέρη του λόγου που διαθέτει και η νέα ελληνική. Παρουσιάζει όμως αρκετές διαφορές στη μορφολογία. Μερικά παραδείγματα αναφέρονται παρακάτω:

- από τα τρία γένη εμφανίζεται πολύ συχνά το ουδέτερο,
- τα περισσότερα ουσιαστικά δεν παρουσιάζουν παρεκκλίσεις από τη μορφολογία της νέας ελληνικής και ορισμένων διαλέκτων της,
- ο συγκριτικός βαθμός των επιθέτων σχηματίζεται με την έκφραση *κ' άλλα, π.χ. είναι κι αλ καλός (είναι πιο καλός)*,
- ο υπερθετικός βαθμός σχηματίζεται με το *λων, π.χ. γω ήμουν λων μικρός (εγώ ήμουν ο πιο μικρός)*,
- τα απόλυτα αριθμητικά παραμένουν τα ελληνικά και μόνο οι αριθμοί 70, 80 και 90 έγιναν ρωσικοί.,
- οι προσωπικές αντωνυμίες μπαίνουν μετά το ρήμα, όπως και στην ποντιακή, π.χ. *δούγουν σας (σας δίνουν)*,
- η μορφολογία του ρήματος έχει κοινά στοιχεία με τη μορφολογία του ρήματος της νέας ελληνικής. Δε διαθέτει η διάλεκτος το συνοπτικό μέλλοντα, τον παρακείμενο και τον υπερσυντέλικο.

Δ. ΣΥΝΤΑΞΗ

Η διάλεκτος παρουσιάζει πολύ μικρές διαφορές από τη νέα ελληνική και από άλλες διαλέκτους της ελληνικής στη σύνταξη. Μια ιδιομορφία που παρουσιάζεται στη σύνταξη είναι αυτή κατά την οποία προηγείται ο προσδιορίζων όρος και ακολουθεί ο προσδιοριζόμενος, π.χ. *νυφ τα σόγια (τα σόγια της νύφης), Φιλίππ το πιδί (το παιδί του Φίλιππου)*. Άλλη ιδιομορφία είναι αυτή που σχετίζεται με τη γενική της ιδιότητας που ισοδυναμεί με επιθετικό προσδιορισμό, η οποία προηγείται, όπως συμβαίνει και στην ποντιακή, π.χ. *Βασιλεί πίτα (πίτα αγιοβασιλιάτικη)*

Ε. ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Αν και η διάλεκτος έχει συρρικνωθεί αρκετά, βρίσκεται στα στόματα των Ελλήνων της περιοχής ένας αριθμός λέξεων ελληνικών που σύμφωνα με την καταγραφή των Συμεωνίδη-Τομπαΐδη (1999) πλησιάζει τον αριθμό των 2.000 λέξεων.¹

2.2. Η ποντιακή διάλεκτος

2.2.1. Ιστορικά στοιχεία

Η ποντιακή διάλεκτος είναι μια μορφή της ελληνικής που γεννήθηκε στα νότια παράλια του Εύξεινου Πόντου από Έλληνες αποίκους που βρέθηκαν στην περιοχή αυτή γύρω στον 8^ο αι. π.Χ. Η ίδρυση της Τραπεζούντας, της πρωτεύουσας του Πόντου, τοποθετείται χρονολογικά το 756 π.Χ.. Από τη χρονιά αυτή η εξάπλωση των Ιώνων στη γύρω περιοχή είναι συνεχής και συνεχής είναι η ίδρυση νέων αποικιών. Η γλώσσα αυτών των κατοίκων είναι η ιωνική διάλεκτος, η οποία μετά τα χρόνια του Μ. Αλεξάνδρου εξαπλώνεται στην περιοχή και πλουτίζεται και με στοιχεία των εθνοτήτων που κατοικούσαν στο εσωτερικό της περιοχής. Η γλώσσα των κατοίκων του Πόντου αρχίζει να παίρνει τη μορφή που καθιερώνεται σε όλες τις ελληνοκρατούμενες περιοχές, τη μορφή δηλαδή της ελληνιστικής κοινής με τοπικά χαρακτηριστικά.. Γύρω στο 2ο με 1^ο αι. π.Χ., επί δυναστείας Μιθριδατιδών, οι κάτοικοι της περιοχής του Πόντου αποκτούν εθνική συνείδηση, γεγονός που θα επηρεάσει στη συνέχεια και τη μορφή της γλώσσας τους. Τον 1^ο αι. μ. Χ. οι κάτοικοι του Πόντου δέχονται το Χριστιανισμό και διαμορφώνουν με την πάροδο του χρόνου ελληνοχριστιανική συνείδηση. Με την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης ως πρωτεύουσας του ανατολικού Ρωμαϊκού κράτους οι κάτοικοι του Πόντου βρίσκονται στην άμεση επιρροή του αυτοκράτορα του Βυζαντίου και του βυζαντινού πολιτισμού. Η γλώσσα των κατοίκων του Πόντου αρχίζει την εποχή αυτή να τραβάει το δρόμο της γύρω στο 12^ο αι. μ.Χ η γλώσσα των κατοίκων είχε διαμορφωθεί, όπως φαίνεται από ιστορικές πληροφορίες, σε μια διαφοροποιημένη γλωσσική μορφή, ώστε να μπορούμε να μιλάμε για ελληνική διάλεκτο του Πόντου. Μετά την πρώτη άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους, το 1204 μ.Χ., ο Αλέξιος ο Κομνηνός ιδρύει στον Πόντο την αυτοκρατορία της Τραπεζούντας, η οποία διατηρείται κάτω από τη διακυβέρνηση της δυναστείας των Κομνηνών μέχρι την κατάλυσή της από τους Τούρκους, το 1461 μ.Χ. Η επίδραση που ασκεί την εποχή αυτή η γλώσσα των Φράγκων στην ελληνική γλώσσα δεν αφήνει ανέπαφη και τη γλώσσα των κατοίκων του Πόντου. Τα χρόνια που ακολουθούν την τουρκική κατάκτηση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας σημαδεύουν έντονα όλους τους τομείς της δραστηριότητας των Ποντίων. Κάτω από τις πιέσεις των Τούρκων μερικοί αναγκάζονται να μεταναστεύσουν στην Κωνσταντινούπολη και ένας μεγάλος αριθμός κατοίκων της

¹ Για λεπτομερή χαρακτηριστικά της διαλέκτου βλ. Τομπαΐδης-Συμεωνίδης 1999

περιοχής σε περιοχές της Ρωσίας. Από την εποχή εκείνη αρχίζει μια συνεχής μετακίνηση ατόμων ελληνικής καταγωγής από τα νότια παράλια του Εύξεινου Πόντου στα βόρεια παράλια και στο εσωτερικό της Ρωσίας. Οι μεγάλες ομάδες των Ποντίων μετακινήθηκαν στα τέλη του 18^{ου} αι. και στα μέσα του 19^{ου} αι, καθώς και στα μέσα της δεύτερης δεκαετίας του 20^{ου} αι. Οι άνθρωποι εγκαταστάθηκαν κυρίως σε περιοχές της Γεωργίας, της Αρμενίας, στον Καύκασο, σε περιοχές της Κριμαίας και της Αζοφικής. Πολλοί από τους ομιλητές της ποντιακής στις περιοχές αυτές μετανάστευσαν στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία του 1990.

2.2.2. Χαρακτηριστικά της διαλέκτου

A. ΦΩΝΗΤΙΚΗ

Φωνήεντα

α) *Αποβολή*, που αποτελεί χαρακτηριστικό των βορείων ιδιωμάτων. Η αποβολή των ατόνων [i] και [u] παρατηρείται σε πολλά ιδιώματα της ποντιακής, όχι όμως εντελώς συστηματικά, π.χ. *χωράφ* (*χωράφιν*), *χωρέτ* (*χωρέτοι*), *έζα* (*έκουσα*), *κλέφτς* (*κλέφτους*),

β) *Διφθογγισμός*. Κάποιες φωνηεντικές ακολουθίες ([ia], [io]) προφέρονται ως δίφθογοι, φαινόμενο που συμβαίνει σε πολλά ιδιώματα της ποντιακής, π.χ. *χρόνQ* (*χρόνια*), *απίδQ* (*απίδια*), *χζνQ* (*χιόνια*),

γ) σε πολλές λέξεις διατηρείται η *αρχαία προφορά του η*, π.χ. *ζεμία* (*ζημία*), *θηκάρ* (*θηκάρ*), *νύφε* (*νύφη*),

δ) για λόγους ευφωνίας *αποσιωπώνται τα άρθρα ο, η και οι* πριν από λέξεις που αρχίζουν από φωνήεν, π.χ. *ουρανόν ελίβωσεν* (*ο ουρανός συννέφιασε*),

Σύμφωνα

α) Υπάρχει η *σειρά των παχιών συριστικών συμφώνων* (Σ, Ζ, tΣ, tZ), π.χ. *Σερ*, (*χέρι*), *εS* (*έχει*).

B. ΦΩΝΟΛΟΓΙΑ²

Η ποντιακή διάλεκτος παρουσιάζει πέντε φωνήεντα, όπως και η νέα ελληνική, τα εξής; /a/, /e/, /i/, /o/, /u/. Παρουσιάζει επίσης 18 συμφωνικά φωνήματα. Συγκριτικά με το συμφωνικό φωνολογικό σύστημα της νέας ελληνικής, στην ποντιακή υφίστανται ως φωνήματα δύο παχιά συριστικά και λείπει εντελώς η σειρά των κλειστών ηχηρών συμφώνων. Τα ουρανικά σύμφωνα αποτελούν απλώς πραγματώσεις υπερωικών φωνημάτων (αλλόφωνα) που γίνονται λόγω περιβάλλοντος. Τα φωνήματα της διαλέκτου και οι χαρακτηρισμοί τους φαίνονται στους παρακάτω πίνακες.

I. ΦΩΝΗΕΝΤΑ

πρόσθια	μεσαία	οπίσθια	
i		u	Ψηλά-κλειστά
e		o	Μέσα-ανοιχτά-ημίκλειστα
	a		Χαμηλά-πολύ ανοιχτά-ανοιχτά
Μη στρογγυλά		Στρογγυλά	

² Περισσότερα για τη Φωνητική και Φωνολογία της ποντιακής διαλέκτου βλ. στο Χατζησαββίδης (1985)

II. ΣΥΜΦΩΝΑ

Τόπος		διχει λικά	χειλ οδον τικά	μεσο δοντι κά	γλω σσοδ οντι κά	συρ ιστι κά	Παχι ά συρισ τικά	υπερωικ ά
κλειστά	άηχα	p			t	ts	tΣ	κ
τριβόμεν α	άηχα		f	θ		s	Σ	ξ
	ηχηρά		v	Δ		ζ		γ
ρινικά		μ			v			
πλευρικά					λ			
παλλόμενα					ρ			

Γ. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ

Η διάλεκτος διαθέτει όλα τα μέρη του λόγου που διαθέτει και η νέα ελληνική. Παρουσιάζει όμως αρκετές διαφορές στη μορφολογία. Μερικά παραδείγματα αναφέρονται παρακάτω:

- α) στη γενική του ενικού και του πληθυντικού παρουσιάζεται ο τύπος **τση** και **τη**, π.χ. *η χαρά, τη χαράς*.
- β) η ονομαστική του θηλυκού πολλών επιθέτων κάνει σε **-εσσα**, π.χ. *βαρύς-βαρέσσα*.
- γ) οι προσωπικές αντωνυμίες μπαίνουν μετά το ρήμα, π.χ. *παίρ ατον (τον παίρνει)*
- δ) η μορφολογία του ρήματος έχει κοινά στοιχεία με τη μορφολογία του ρήματος της νέας ελληνικής. Δε διαθέτει η διάλεκτος συντελικούς χρόνους.

Δ. ΣΥΝΤΑΞΗ

Η διάλεκτος παρουσιάζει πολύ μικρές διαφορές από τη νέα ελληνική και από άλλες διαλέκτους της ελληνικής στη σύνταξη. Μια ιδιομορφία που παρουσιάζεται στη σύνταξη είναι αυτή κατά την οποία τα αρσενικά και θηλυκά ουσιαστικά που δηλώνουν άψυχα πράγματα συντάσσονται με επίθετα ουδετέρου γένους, π.χ. *έμορφον κοσσάρα (όμορφη κότα)*. Μια άλλη ιδιομορφία είναι η παράθεση ρημάτων χωρίς σύνδεση, π.χ. *δέβα τέρεν (πήγαινε και κοίτα)*.

Ε. ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Αν και η διάλεκτος έχει συρρικνωθεί αρκετά στην πρώην Σοβιετική Ένωση, διατηρείται όμως σε μεγάλο βαθμό σε πολλές περιοχές της Ελλάδας. Αυτό κάνει τη διάλεκτο να διατηρεί ένα μεγάλο αριθμό λέξεων.³

³ Για λεπτομερή χαρακτηριστικά της ποντιακής διαλέκτου βλ. Τομπαΐδης (1988).

3. Κείμενα⁴

Κείμενο 1^ο (διάλεκτος Μαριούπολης)

(από Γρηγόρη Σουρπαντζή, 65 χρονών, από το χωριό Ραζντόλογιε)

Έχου ταϊφά, μάνα έχου, ίχα ινέκα, χουρίχτα, έχου ένα πιδί, το πιδίμ ες δίγια κουρίτσά. Αδό σου χουρίου μας ας του μισού πολλά ρουμεί εν. Σίμουρου αδό εν κουρέσ'. Ζνάτσ'ιτ τακ. Απάνου νεν κουρέσ'. Σουρεύουν καπίτ'α, παίρνουν αρνίθα, πρόβατα τ'ι κάγουν κουρέσ'. Δούγουν πριζ. Τρία νουμάτ να νικάς, να πουλιμής, πέρις πρόβατου. Γιουρτάζουμ Πάσχα, τα Φώτα, των Βαϊών, τα Κάλαντα. Βάλουμ χουντρό τραπέζ, σάγνουμ πρόβατου, δουρπά κάγουμ. Σι έρκισιν τος έρκιτι, κάθιτιν τρόι.

Μετάφραση

Έχω οικογένεια, μάνα, είχα και γυναίκα, χώρισα, έχω ένα παιδί, έχει δύο κόρες. Εδώ στο χωριό μας οι περισσότεροι είναι Ρωμαίοι, δηλαδή Έλληνες. Σήμερα εδώ είναι κουρές (αγώνες πάλης). Λοιπόν έτσι αρχίζει. Στο πάνω χωριό θα είναι κουρές. Μαζεύουν λεφτά, αγοράζουν κότες, πρόβατα και οργανώνουν αγώνες πάλης. Δίνουν βραβεία. Αν νικήσεις τρία άτομα, κερδίζεις ένα πρόβατο. Γιουρτάζουμε το Πάσχα, των Βαϊών, τα Φώτα, τα κάλαντα. Στη γιορτή στρώνουμε μεγάλο τραπέζι, σφάζουμε πρόβατο, φτιάχνουμε σορπά (σούπα). Εσύ έρχεσαι, άλλος έρχεται, κάθεται τρώει.

Κείμενο 2^ο (ποντιακή διάλεκτος Γεωργίας)

(από Γιούλα Πιπερίδη, 65 ετών, από χωριό Νέο Χαραμπά, περιοχή Τσάλκας Γεωργίας)

Η μητέραμ έρθεν ας του Γαρς χωρίον Χουντζουρίκ, ο πατέρασιμ έρθεν ασί χωρίον Πασενί ασί Τραπεζούντα. Εμείς οι Ρωμαίοι σι Χαραμπά πολλά αγαπούμε το φαίν širbán, μαγειρεύουμε αραέτς, ψένοματο με το νερόν περλόβαγια κρουπά (πλιγούρι) κι επεκεί τανούματο με το ίλισμένο ξίγαλαν, γαβουρεύουμε βουτυρον με τα κρομίδια και με τα δέζμια (είδος χόρτου), γίνεται νόστιμον και εβλερόν. Ο άντρας μου γενέθε

⁴ Τα κείμενα προέρχονται από την εργασία της Παππού-Ζουραβλιόβα (2001: 498-502)

στην Χαραμπα, όλη τη ζωή του ήταν πρόεδρος στη Τσάλκα τα χωριάς, δούλευε καλά και έχει όρντεν (ρωσ. βραβείο). Εμείς αγαπούμε το χόμα, τα ζώα, με το τρανόν αγάπη φτάνοματό αύτα δουλείες σ' οσπίτ, ίδιοι αλμέγουμε και φάζαταμε, πασστρεκά φιλάταταταμε.

Μετάφραση

Η μητέρα μου ήρθε από το χωριό Χουντζουρίκ και Καρς, ο πατέρας μου ήρθε από το χωριό Πασενί της Τραπεζούντας. Εμείς οι Ρωμαίοι στη Χαραμπα πολύ αγαπάμε το φαΐ σιρβάν, το μαγειρεύουμε έτσι. Βράζουμε στο νερό το κριθαρένιο πλιγούρι και μετά το αραιώνουμε με στραγγιστό γιαούρτι, καβουρντίζουμε το βούτυρο με το κρεμμύδι και με το δέζμια. Είναι ρευστό, νερούλο και γίνεται νόστιμο. Ο σύζυγός μου γεννήθηκε στη Χαραμπα, όλη του τη ζωή ήταν πρόεδρος στα χωριά της Τσάλκας, δούλευε καλά και πήρε βραβείο. Εμείς αγαπάμε το χόμα, τα ζώα, με αγάπη μόνοι μας κάνουμε αυτές τις δουλειές στο σπίτι, μόνοι μας τα αρμέγουμε, τα ταΐζουμε και τα κρατούμε καθαρά.

4. Βιβλιογραφία

- Beleckij, A. A. (1969a) Grečeskaja toponimika Krima [Τα ελληνικά τοπωνύμια της Κριμαίας], Λένινγκραντ.
- Beleckij, A. A. (1969b) Grečeskije dialekti jugo – vostoka Ukraini [Οι ελληνικές διάλεκτοι της νοτιοανατολικής Ουκρανίας], Balkanska Filologija, 5-15.
- Černišova, T. N. (1956) Novogrečeskij govor sel Primorskogo (Urzufa) i Jalti Pervomajnskogo rajona Stalinskoj oblasti. Fonetikomorfologičeskij obzor [Η νεοελληνική διάλεκτος των χωριών Πριμόρσκογιε (Ουρζούφ) και Γιάλτα της περιοχής Πρώτης Μαΐου του διαμερίσματος Στάλιν. Φωνητικομορφολογική έρευνα], διδακτορική διατριβή. Κίεβο
- Černišova, T. N. (1958a) Mestoimenija v Urzuf-Jaltiskom govore novogrečeskogo jazika [Οι αντωνυμίες των ελληνικών διαλέκτων του Ουρζούφ και της Γιάλτας], Vestnik Kievskogo Universiteta, 130-137.
- Černišova, T. N. (1958b) Novogrečeskij govor sel Primorskogo i Jalti. Istoričeskij očerk i morfologija glagola [Η νεοελληνική διάλεκτος των χωριών Πριμόρσκογιε και Γιάλτα. Ιστορική διερεύνηση και μορφολογία του ρήματος] Κίεβο.
- Černišova, T. N. (1964) Razvitie rumejskogo jazika na Ukraijne [Η ανάπτυξη της ελληνικής γλώσσας στην Ουκρανία], Aktualnie Problemi Jazikoznanija, 1, 122-125.
- Žuravliova, E. (1982) Fonologičeskoje opisanije grečeskogo novokarakubskogo govora v sravenij s drugimi tavrormumejskimi govorami i severnogrečeskimi dialektami [Φωνολογική ανάλυση της ελληνικής διαλέκτου του Νόβογια Καρακούμπα σε σύγκριση με τις λοιπές ταυρορωμαϊκές διαλέκτους και τις βόρειες ελληνικές διαλέκτους]. Μόσχα.
- Παππού – Ζουραβλιόβα, Α. (1995^α) Η ταυρορουμαϊκή διάλεκτος των Ελλήνων της Αζοφικής στη νοτιοανατολική Ουκρανία (περιοχή Μαριούπολης), Αρχείον Πόντου 46, σ. 162-274.

- Παππού – Ζουραβλιόβα, Α. (1995β) Η ελληνική ταυρορουμαϊκή διάλεκτος στη νοτιοανατολική Ουκρανία (το ιδίωμα του Νόβα-για Καρακούμπα), *Ελληνική Διαλεκτολογία* 4, σ. 115-141.
- Παππού – Ζουραβλιόβα, Α. (1998) Μορφολογία των νεοελληνικών ιδιωμάτων της Ουκρανίας. Οι αντωνυμίες και η ταξινόμησή τους στην ταυρορουμαϊκή διάλεκτο των Ελλήνων της Μαριούπολης σε σύγκριση με τη νέα ελληνική (μέρος Β' : Τα ιδιώματα Μάλι Γιανισόλ και Μπολσόι Γιανισόλ), *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, Θεσσαλονίκη, σ. 428-442.
- Παππού-Ζουραβλιόβα, Αι. (2001). Οι Έλληνες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και οι διάλεκτοί τους. Πρακτικά του 4^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας, Λευκωσία, 1999.-Θεσσαλονίκη, σ. 495-504
- Sokolov, I. I. (1930) Ο Jazike grekov Mariupol'skogo i Staniskogo okrugon [Για τη γλώσσα των Ελλήνων στις περιφέρειες της Μαριούπολης και Στάλιν], *Jazik i Literatura* 6, σ. 49-67.
- Sokolov, I. I. (1932) Mariupolskije Greki [Οι Έλληνες της Μαριούπολης], *Trudi Instituta Slavjanovedenija an SSSR* 1, 287-317, Μόσχα.
- Συμεωνίδης, Χ. – Τομπαΐδης, Δ. (1999) Η σημερινή ελληνική διάλεκτος της Ουκρανίας (περιοχή Μαριούπολης). Αθήνα: Ε.Π.Μ .
- Τομπαΐδης, Δ. Ε. (1988) Η ποντιακή διάλεκτος, Αθήνα: Ε.Π.Μ.
- Χατζηδάκη, Ασπα (1999) Η ελληνική διάλεκτος της Μαριούπολης. Διατήρηση ή μετακίνηση. Πρακτικά του συνεδρίου «Ισχυρές και ασθενείς γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού (επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης). Θεσσαλονίκη: ΚΕΓ, σ. 517-524 (Β' τόμος)
- Χατζησαββίδης, Σ. (1985) Φωνολογική ανάλυση της ποντιακής διαλέκτου (ιδίωμα Ματσούκας). Θεσσαλονίκη.